

György Péter

esztéta,
média-
kutató,
egyetemi
tanár

1954-ben született Budapesten. Szegeden kezdte egyetemi tanulmányait, majd 1979-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen végzett magyar-történelem-esztétika szakon. 1980 óta oktat esztétikát és médiát. 1985-ben egyetemi doktori fokozatot szerzett. 1990 óta a Képzőművészeti Főiskola címzetes egyetemi tanára. 1995-ben PhD fokozatot szerzett. 2000 óta a Media Center igazgatója. Tanított New Yorkban (New School for Social Research), Londonban, Manchesterben, Krakkóban. Tudományos fokozatai: egyetemi doktori fokozat (esztétika, 1986), PhD (esztétika, 1995), DSc (filozófia 2006). Kutatási területe a 20-21. századi magyar művészettörténet, a kortárs művészet elmélete és gyakorlata, illetve az új média kulturális összefüggései. Több száz kritikája jelent meg napi-, heti- és havilapokban, angol nyelvű publikációk a Philosophy and Social Criticism, Journal of Aesthetics and Art Criticism, Public Research és a University of California Press című külföldi lapokban. Számos külföldi konferencián vett részt, tagja a MÚOSZ-nak, az American Society for Aesthetics és az International Press Institute szervezeteknek.

Legutóbbi művei

Az ismeretlen nyelv. A hatalom színrevitele (Budapest, Magvető, 2016); A hatalom képzelete (Budapest, Magvető, 2014); Állatkert Kolozsváron (Budapest, Magvető, 2013); Apám helyett (Budapest, Magvető, 2011)

Fontosabb díjai

A színikritikusok díja (1984); Széchenyi professzor-ösztöndíj (1999–2002); A Szépirodák Társaságának díja (2004); A Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje (2008); Radnóti Miklós antirasszista díj (2008); Alföld-díj (2010)

Amikor Erdélyről van szó, ködfátyol borul az elménkre

KÖRÖSSI P. JÓZSEF (■): *Igyekszünk a Törzsszsztal vendégeit úgy válogatni, hogy egyrészt olyan személyek jöjjenek el Váradra, akik még nem szerepeltek itt a nyilvánosság előtt, ugyanakkor meghatározó személyiségei a kortárs magyar irodalomnak, másrészt keresünk aktualitásokat is. Szerencsés az a helyzet, amikor ez a kettő egybeesik. Most is ez történt. György Péternek az elmúlt néhány évben sikerült két jelentős művet alkotnia, ráadásul meglátásom szerint mind a kettőnek a műfaja egy kicsit távol áll az ő igazi profiljától. Erről a két könyvről fogunk beszélni. Az Apám helyett műfaja nagyon nehezen meghatározható, nevezzük esszéregénynek, a másik pedig az Állatkert Kolozsváron – Képzelt Erdély című.*

Azért gondoltam, hogy az Apám helyett című könyveddel kezdjük, mert van egy furcsa pillanat ennek a könyvnek az életében, éspedig az, hogy amikor édesapád meghalt, a nekrológót az Élet és Irodalomban te írtad róla. Valahol olvastam, ehhez azért ragaszkodtál, azért kezdeményezted – és erre vagyok kíváncsi, hogy ez hogy is van –, mert nem akartad, hogy másvalaki búcsúztassa őt, más írja meg. Ennek sok oka van, az egyik az, hogy édesapád zsidó származása ellenére jobbkios szimpatizáns, nemcsak szimpatizáns, talán rajongónak is mondható. Ez volt az, ami miatt te úgy gondoltad, ezzel szembe kell nézned? És ha nem durva a kérdés, vagy nem indiszkrét, akkor kérlek, beszélj erről; vagy inkább visszavonom.

GYÖRGY PÉTER (▼): Teljesen korrekt, amit kérdezel. El kell mondanom három mondatban. Az apámnak az volt az életstratégiája, hogy amikor

kijött Borból, azután ő soha többet az identitásával kapcsolatosan semmilyen kötelező dolgot nem ismer el. Ez elég bonyolult stratégia, tulajdonképpen 1945-ben pár százmillió ember választotta ezt, vagy választatták vele, ez két külön dolog. De ez nem egy rossz stratégia, nem akarok most abba belemenni, hogy a szabad identitásválasztás illúzió vagy nem. Részben illúzió, részben nem. A kommunizmus ezt a stratégiát nagyon megerősítette, és '89 után apám tulajdonképpen ideológiát cserélt, egy másik ideológiát, egy másik globális ideológiát vett föl. Az ökológiai guruságot. Nagy magyar ökológiai guru volt. Káderhiány volt, és ő alapító atyja lett ennek a magyar zöld világnak. Ez jobban érdekelte, mint a parciális politikai izék, és minthogy a Jobbikban Z. Kárpát Dániel meg egyéb kollégák ültek, akik ökológia-mániások voltak, az apám arra a belátásra jutott, hogy ez fontosabb, így aztán baráti szálak fűzték őt a Jobbik mindenféle vezetőihez. Ami nem volt egy könnyű dolog az életünkben, de hát az embernek az apja ellen nincs mit föllázadni, olyan dolgok ellen kell föllázadni, amiket a lázadással meg tudsz változtatni. Attól, hogy az ember föllázad az apja ellen, attól még nem lesz nem az apád, tehát értelmetlen dolog, csak mondom azoknak, akinek éppen lázadhatnánkuk van. De amikor meghalt, szembe kellett nézmem azzal a reális fenyegetéssel, hogy a Jobbik saját halottjának fogja tekinteni. Az egyetlen megoldás volt, hogy előbb írok róla nekrológót, mint más, és nagyjából ezt írom le, ennyi az egész.

SZÉKY JÁNOS* (●): Bocsánat, hogy beleszólok, de minden normális fiú jóval hamarabb elkezd lázadni.

▼ Mindenki lázad az apja ellen, csak azt akarom mondani, hogy hosszú távon nincs értelme. Van értelme fellázadni egy osztályhelyzet ellen, egy származás ellen, minden olyan lázadásnak van értelme, aminek során meg tudod változtatni a saját egzisztenciádat. Akármit művel egy fiú meg az apja, azon a tényen, hogy az egyik a másiknak a gyereke vagy az apja, nem változtat semmit. Így aztán lehet rosszködni meg pimaszkodni, rossznak lenni kölcsönösen, de a dolognak a lényege, a végső sémája az, hogy mindenki ugyanúgy marad.

● Nem tudom, volt-e arra lehetőség, hogy tudjatok egymással vitatkozni, ha nem is a meggyőzés, a győzelem érdekében.

▼ Tízennyolc éves voltam, amikor az apám elvált, és attól fogva soha nem voltunk jóban. Engem nagyon sértett, ahogy az anyámmal bánt. Tulajdonképpen én soha nem akartam vele vitatkozni. '89 után egy nagyon vad helyzet állt elő, egy Varga Domokos György nevű szerző írt egy cikket, amelyben azt ajánlotta a zsidóknak, hogy ha most nem követik el azt a hibát, hogy szerepelnek, akkor minden rendben lesz. Tehát akik magukat zsidónak tartják vagy őket tartják annak, nem akarok ebbe különösebben belemenni, mert sejtelmem sincs, hogy mit jelent, én speciálisan nem tartom magam zsidónak. Úgy gondolom, zsidó az, aki zsidó kultúra szerinti életet él, én nem élek zsidó kultúra szerint, nem vagyok vallásos, meg mit tudom én. És akkor ezen erősen felindultam, és hát írtam. Tehát azt mondta, maradjanak nyugton, csak ne menjenek vissza a médiába, ne legyenek értelmiségiek. És akkor garantálja, hogy nem lesz semmi probléma. Tulajdonképpen ígéret volt, nem fenyegetés. És én ezt nem vettem jó néven, az volt az első publi-

cisztika, amit írtam. Az apám fölrobbant, és azt mondta, hogy Vargának igaza van. Nem volt egy könnyű pillanat, nem egyszerű, na, mindegy. Nem volt vele könnyű. Aztán beteg lett.

■ *Nem neked kellett ápolnod.*

▼ Nem kellett, hanem akartam. Mert az volt az egyetlen megoldás, hogy visszaédesgessem magamat hozzá. Na, hát ismerik ezt a megoldást.

■ *Az Apám helyett című könyvedet aparegényként emlegetik. Számos aparegény vagy annak nevezhető könyv jelent meg, mind-mind fontos és meghatározó könyv. Itt a Nádas Péter, Esterházy Péter könyveit szokták emlegetni. Te is úgy nőttél föl, hogy huszonvalahány évesen, véletlenül tudta meg a származásodat. Ez az elhallgatás milyen mértékben befolyásolta a későbbieket?*

▼ A szocializmus alatt nemcsak zsidónak nem lehetett lenni, hanem semminek nem lehetett lenni.

■ *Mindannyian voltunk valamik.*

▼ Speciálisan, mondjuk, magyarnak lenni pont úgy nem lehetett ebben az értelemben, vagy reformátusnak lenni, avangárdistának lenni, homoszexuálisnak lenni, kokainistának lenni, szóval nem tudom, annyiféle dolognak lehet lenni, ezt mind nem lehetett. Szellemi szabadság volt, de az identitásnak a gyakorlatban való kifejezése nem volt a szocializmus terepe, ezen belül zsidónak lenni végképp nem, senki nem is volt benne érdekelt. Nem összeesküvés volt, az összeesküvés az '56-tal volt és '44-gyel, nem a zsidók összeesküvése volt, hanem Kádár ajánlata volt, egy közjogi állapottá tétel jogfosztása. Ez egy hipotézis, nem tudom bizonyítani, egy gondolat kísérlet, ez nincs megkutatva, ez nem is szociológiai tény. Azt gondolom, hogy ha választ adunk arra a kérdésre, hogy ahhoz képest, hogy Kádár milyen gyűlöletes figu-

ra volt 1956 egész telén, ahhoz képest '57 május elsején, Budapesten, tényleg úgy tűnik, hogy 500 ezer ember összejött. Tehát az egy felfoghatatlan szám. És nem tudjuk, miért mentek oda. Azt mondani, hogy a párt kivezéreelt 500 ezer embert, hülyeség. Azt nem lehet kihozni ilyen országnál. Kádár nagyon fontos dolgot mondott, hogy az úri bitangok soha többet nem jönnek vissza.'44-ben Magyarországon százezer ember beleült tízszer százezer ember vagyonaiba, elszedte a lakását, elvette a tárgyait, elvitte a táskáját, beült a bútorába, feküdt az ágyába, ki ivott a csészécskéből, ki evett a kanálkából. És hát ezek gondolhatták azt, hogy ha már a Rákosi-diktatúra véget ért, van egy ilyen jogállam, akkor valaki visszajön, és azt mondja, hogy: te mit csinálsz az én lakásomban? Kádár azt ígérte nekik, hogy soha többé senki nem fogja ezt megkérdezni. Megírtam ezt, utána egy évvel fölhevített egy barátom kollégája, aki természettudós, hogy akar velem találkozni. És találkoztam egy emberrel, aki azt mondta, olvasta ezt a könyvet, s el akar mondani egy történetet, amit megírhatok. A Szabadság-hegyen találkoztunk, ez Budapest egyik leggazdagabb része. Az egyik mellékutcában megmutatott nekem egy házat. Elmondta, hogy az ő édesanyja parasztlány volt, aki az államvédelmi hatóságnál dolgozott, 16 éves korában feljött Budapestre, és odakerült 18 éves korában, gazdasági intéző lett. S az ő papája, aki a gazdasági főnök volt, véletlenül elütötte a munkahelyükre menet, és szép szerelem lobbant fel közöttük. Pár hónap múlva a 19 éves édesanyját megkérdezte a harmincvalahány éves apukája, hogy ha megkérné a kezét, és fölmennének a Szabadság hegyre, akkor szeretne tőle valamit kérdezni, és azt kérdezte, hol akarsz lakni, édes? Ezt próbálják maguk elé képzelni. És egy olyan villát kínált föl neki, amelyikben pontosan tudta, hogy olyan emberek laknak, akiknek maguknak sem jó a lelkiismeretük, mert egy másik ember bútorában alszanak, pont '44 óta. Aztán beköltöztek oda, a papa nagyon hamar meghalt infarktusban, őt ott nevelték föl ebben a

házban, és ő mindig azt hitte, hogy az a sok szép könyv, meg ezek a bútorok az ő családjáé. Nem pont az övé volt. És a mamája megcsinálta vele azt, hogy a saját halálos ágyán megmondta neki, hogy hogy kerültek ők oda. Nem ajánlom senkinek ezt a dolgot. Addig arra gondolt, hogy őt ebben az ágyban csinálta a papa meg a mama. S aztán megpróbált rájönni arra, hogy kik laktak ott korábban, kettővel korábban. Azok közül senki nem jött haza, tehát a papa pontosan tudta, hogy a zsidók soha többet nem fognak hazajönni. Megtalálta nagyon nehezen azoknak a nyomait, akik '56. október 26-án elhagyták az országot, egy percet sem vártak. Amint tudtak, eltűntek. Ő is ott csinálta a saját gyerekét, meg ott pelenkázta az unokáit, tehát volt egy ilyen furcsa viszonya ahhoz a házhoz. És akkor gondolkozott, hogy infarktust kapjon, vagy mit csináljon, aztán arra gondolt, inkább nem kap, és elment Amerikába, megkereste ezt a családot, és elmondta nekik, hogy mi van. Ott már a következő generáció élt, soha nem voltak Magyarországon, nem tudtak magyarul. Ő fölajánlotta nekik a lakást, erre azt mondták, bocsánat, az pont úgy nem a mienk, mint a magáé. Azt a kompromisszumot kötötték, hogy elküldte nekik a zsidó család bútorait, abból a megfontolásból, hogy nem bír bennük létezni. A családja visszajött a Balatonról nyaralásból, s a szép régi bútorok helyett egy Ikea lakásban találták magukat. Ő elköltötte minden pénzét arra, hogy egy általa nem ismert, hát nevezzük nevén, nyilas családnak elküldje a bútorokat. A könyveket megtartotta, mert azok azt mondták, hogy a német az tőlük távol áll. Elmondhatatlan tisztelet, szellemi teljesítmény az ő apjától, hogy ezt így összehozta. Ezt csak azért mondom, mert ez volt, amit a Kádár-rendszer megoldott nekik.

■ *Beszéljünk a másik könyvedről. Nagyon érdekes, izgalmas, nem tudom, hogy született a cím és az alcím: Állatkert Kolozsváron – Képzelt Erdély. Hát mit képzelünk el? Azt, ami nincs, vagy ami nem úgy*

van. Azt hiszem, borzasztóan találó, különösen ha képzelt ez az Erdély, és ez a könyvnek a lényege. És ez az Állatkert Kolozsváron, esküszöm, nem tudtam, amíg el nem olvastam a könyvedet, hogy nem volt állatkert, és nincs állatkert Kolozsváron. De van egy ehhez kapcsolódó történet, pontosabban K. Jakab Antalhoz kapcsolódó történet.

▼ A képzelt Erdély az úgy van, hogy nekem nincs jogom másról írni, csak a képzeltről, mert a valódit nem ismerem.

■ *A könyv arról is szól, hogy senki nem ismeri. Kazinczy leírja, hogy Magyarország nem ismeri Erdélyt. És azóta se ismerjük.*

▼ Sokféleképpen lehet valamit nem ismerni. Azok közé tartozom, aki soha nem élt itt, föl-alá mászkáltam itt egy ideig, ide jövök meg oda megyek, elolvasok könyveket. De ez a könyv nem Erdélyről szól, hanem arról, hogy a magyarországi magyarok, akikhez én tartozom, ezt a dolgot elképzelik, kicsit durvábban, ahogy Móricka elképzeli. És hogy annak milyen kínos következményei vannak, ez a könyv arról szól, hogy az önök világát hogyan látják azok az emberek, akik, mondjuk, az én világomban élnek, és azt képzelik, hogy ezt ismerik. Ha akarják, ez egy önkritikus szöveg; nem Erdéllyel szemben kritikus, hanem a Magyarországon élő Erdély-járókkal kapcsolatban.

K. Jakab Antal elmondhatatlanul nagyszerű kritikus volt. A történet úgy szól, hogy 1989 után Tamás Gáspár Miklós bement egy kolozsvári kocsmába, mert addig nem volt útlevele, nem tudott idejönni, és találkozott K. Jakab Antallal, és azt mondta neki: mennyire örülök, Tónikám, hogy túlélted. És ő azt válaszolta: nem éltem túl. Ami nagyon fontos mondat erről az emberről. Aki egyébként az *Utunkban* volt szerkesztő a hetvenes években, amikor Bodor Ádám oda elkezdhetett írni, egyébként nem K. Jakab, hanem Szi-

lágyi István jóvoltából, aki tartotta érte a hátát. K. Jakab Antal a levélváltás rovatot szerkesztette, s joggal gyanakodott, hogy a kollégák szórakozni fognak vele, a világ minden ilyen rovatában előfordul, hogy az embert megviccelik a kollégái. És valóban meg is viccelte őt Bodor Ádám: elküldött neki egy levelet, amelyben azt nehezményezte a szerkesztő úrnak, hogy miért nincs állatkert Kolozsváron, és egy nagyon szép, költői képben fölvezolta az őriületet, amiben élnek.

■ *Nyilván álnéven.*

▼ Álnéven leírja, hogy mindenütt van állatkert, és milyen kár, hogy Kolozsváron nincs, mire K. Jakab azt válaszolja: Épp elég baj van így is. Vagyunk épp elegen. És akkor pár nap múlva éppen berúgtak este, meglepő szokás, és mondta Bodor K. Jakabnak, hogy milyen jót írtam. És azt mondta K. Jakab Antal, hogy nem, nem, te egy álhülye vagy, de az egy valódi hülye, aki azt írta. Nem tudtak ebben igazságot tenni. Amikor Ádám ezt nekem elmondta, pont azt az állapotot írta le, amiről a könyv szól, úgyhogy ettől vidám jókedvem kerekedett, hogy lett egy emblematisz cím, amit Bodor Ádám nekem ajándékozott, és ezért én végtelenül hálás vagyok.

■ *A könyvben leírod azt is, példákat hozva, hogy volt egy időszak az erdélyi magyar irodalomban, amikor a nagyon leleményes szerzők megtalálták azokat a műfajokat, amikben elmondhatták azt, amit egyébként nem lehet elmondani. Például K. Jakab a Levélváltásban olyan dolgokat mondhat ki, nevezhet nevükön, amik egyébként egy publicisztikában, esszében, akárhol nem jelenhetnek meg.*

▼ Egy ideig kínoztam is Morcsányi Gézát azzal a perverz gondolattal, hogy adja ki a K. Jakab Antal levélváltását. Mert elmondhatatlan szövegek. És ő rengeteget nevetett is ezeken, rengeteget mulattunk, de azt be kellett látnom, hogy 30 példánynál többet élő ember ebből meg nem vesz.

■ *Az én korosztályom annak idején az Utunkat a Levélváltásnál kezdte olvasni.*

▼ Azt gondolom, egy irodalomtörténésznek tanulmánya lesz egyszer ebből.

■ *Te sorra veszed azokat a mítoszokat, amelyek Erdélyt körülveszik, és újra- és újrateremtődnek az újabb mítoszok Trianontól erre felé. Miért pont Erdélyvel kapcsolatosan van szükségünk nekünk magyaroknak arra, hogy ez így éljen bennünk, miért nem Felvidékkel vagy Délvidékkel kapcsolatban?*

▼ Szlovákiában erről nincs mit mondani, mert Szlovákiában az emberek egy kétnyelvű világban élnek, a Délvidék pedig nagyon-nagyon kicsi ebben az értelemben. A Székelyföld visszaszerzése mint magyar nemzeti eszme egy bizonyos értelemben realitás, de annak, hogy visszaszerezzük Kassát, semmi értelme nincs. Annak a mondatnak nincsen értelme.

■ *Most hirtelen az jut eszembe, hogy például mekkora Orbán Balázsnak a szerepe abban, hogy az a mítosz így éljen, hogy ezek a mítoszok épüljenek és újraéljenek.*

▼ Ami Magyarországon ma történik Erdéllyel, az olyan, mint egy médiumváltás. Tehát a szövegek, Erdély helyett vannak a happeningek, az események, a képek, a testi akciók, a zenék, tehát egy jelen idejű kortárs populáris kultúra, ami felszabadító, mert nem értelmiségi kiváltság, tehát egy tradicionális irodalmi nacionalizmus. A látzatnak a fenntartását követeli, hogy valaki azt mondja, hogy hát azért Tamási Áron. Az, hogy a motorosoktól a betyárokig mindenki rajonghat Erdélyért, nagyon egyszerű dolog, mert nincsen benne osztálytudat, illetve nincsen benne elit. Például nagyon kevés agresszió van benne, nem is sok empátia. Azt nem lehet mondani, hogy amikor az *István, a királyt* Csíksomlyón eljátszák, nem kulturális esemény. Az nagyon fontos

kulturális esemény, és nagyon sok embernek egy bizonyos értelemben megváltoztatja az életét. Ezen nem lehet gúnyolódni, meg nem érdemes gúnyolódni. Egyszer elüldögéltem s néztem, ahogy a fiatal gyerekek mászkálnak ezekben a helyes szimbólumokban, és egyszerűen arra a belátásra jutottam, hogy ezen nincs mit nevetgélni. Egyrészt mert nem illik, tényleg nem műveltségi vetélkedő az élet, szóval lehet nemzeti érzelme annak, aki műveletlen, ezt nem érettségire osztogatják, a nemzeti érzületet, és hogy annak ezeket a formáit, amelyek korszerűek, azokat nagyon komolyan kell venni. Mert ha az államvallás lesz, amint afelé haladunk, annak kínos következményei lesznek, mert akkor soha nem fogja tudni senki, hogy milyen volt Erdély, mint ahogy azt sem, hogy milyen volt Magyarország. Nemcsak azt nem fogjuk tudni, hogy milyen volt Erdély, hanem azt sem, hogy milyen volt a saját hazánk, ehelyett van ez a lidércnyomásos örület, hogy ezerszertendős hazánkban emberek lovagolnak, és a genetikailag ősi magyar szürke marhát fogyasztják, amikor a genetika és a magyar szó összekeveredik, gondolom, a genetikusoknak keresztbe áll a szemük.

■ *Ennek aztán az a következménye, hogy a miniszterelnök-helyettes belovagol Sepsiszentgyörgyre.*

▼ Nem szeretek jelen nem lévő emberekről beszélni, de kivételt teszek, mert a miniszterelnök-helyettes úr valójában a látomás erejével hatott rám. Lovon, bocskaiában belovagolni, mikor az ember katolikus – ez így együtt, be kell látnunk, olyan színházi esemény, amin tényleg elálmélkodtam.

■ *Péter, meg lehet-e botránkozni azon, és most nem arra gondolok, hogy mi botránkozunk-e meg, amit Visky Andrástól idézel, mikor azt mondja: Az én hazám nem Magyarország. Nálunk otthon, ha focimeccs előtt a tévében játszották a magyar Himnusz, nekünk föl kellett állni, mert az apám ezt elvárta,*

szilveszterkor pedig eszünkbe sem jutott, hogy a román éjfélkor koccintsunk. Tehát koccintottunk akkor, amikor a hazánkban koccintottak, és felálltunk akkor, amikor a hazánk himnuszát játszották. Ugyanakkor te nem véletlenül idézed Visky: „Az én hazám nem Magyarország.”

▼ Énnekem van jogom idézni, de nincs jogom kritizálni.

■ *Nem azt kérdeztem, hogy igaza van-e vagy nem, hanem hogy hogy lehet így élni. Te tudod, hogy lehet így élni?*

▼ A fél világ így él. Európában az embereknek a fele így él. Nézd meg Visky könyvét a Duna-deltáról, szerintem az ő hazája valahol az égben van, vagy a Duna-deltában, ahol ő felnőtt, egy félreértésből kifolyólag. S az ő édesapja ott szolidaritást kapott román emberektől habozás nélkül, és azok miatt élte túl, tehát neki szerintem ebben az értelemben a hazája nem Magyarország, hanem egy képzelt dolog, amiben benne van a Duna-delta, meg az apja a börtönben.

■ *Szükségünk van-e hazatudatra, vagy ez nem földrajzilag, történelmileg meghatározható valami?*

▼ Van egy 19. századból megörökölt elképzelés: az embereknek van hazájuk. Van egy közösségben élő embercsoport, amelyiknek van egy szerződéses viszonya azzal a földdel, amelyen él, és meghal érte. Tehát vagy akar érte meghalni, vagy kötelezik érte, és ezt a dolgot a 20. század folyamatosan fölülírja. Az első világháborúban ez elkezdett nagyon sok embernek nem tetszeni, hiszen ezt hívták bolsevizmusnak. Aztán azt nehéz megmondani, hogy például az oroszoknál a nagy honvédő háborút akarták vagy nem akarták, mindenesetre az oroszoknál egyet látsz: van, aki szórakozik az egyházzal, de sohasem találsz Oroszországban senkit, aki szórakozna a háborúval. Húszmillió orosz halt meg valamiért, és nem tudod különvá-

lasztani, hogy Sztálin volt-e a gyilkosuk vagy Hitler. Ma nagyon kevés embert látsz, aki meg akar halni a hazájáért, és nagyon sok embert látsz, aki el akarja hagyni a hazáját, mert enni akar.

■ *Amikor ezeknek a mítoszoknak a teremtőiről és éltetőiről írsz, azt mondod, ezeknek az embereknek a számára a föld, nevezzük anyaföldnek, elsősorban a haza földje, és csak másodsorban termőföld.*

▼ Németországban él ötmillió török. Van nekik saját nyelvük, van nekik saját vallásuk, de közben törökök is, meg németek is. Tehát azt akarom mondani, hogy a politikai identitás, az anyanyelv és a terület között van egy ilyen, hogy mondjam, mint egy dobostorta. A Németországban felnövő török lányok soha többet nem akarnak rendezett házasságban hozzámenni ahhoz, akit a szüleik kijelölnek, hanem hozzámennek az első némethez, mert az szabadon engedi őket, és akkor a kis szomorú török fiúknak kell hozni Anatóliából egy jobb lányt. Az, hogy valaki német vagy nem, azt jelenti, akarsz-e szabad lenni. Tehát annak a 19. századi álomnak, hogy az állam, a társadalom, a hazám és szülőföldem egybeesnek, hogy ez mind egy helyen van, ennek vége.

■ *Arról is szól a könyved, hogy végül is az, aki kisebbségben él, és itt az erdélyi kisebbségről beszélünk, egész élete során két többségnek kell hogy megfeleljen valahogy. Tulajdonképpen ilyen más európai nemzetnél nincs is.*

▼ Ez így is van, meg nincs is így. Van Franz Kafkának egy szövegrésze a naplójából, hogy ő milyen író, mert hogy nem zsidó író, az tuti, szerintem nincs is zsidó irodalom, de ezt csak nagyon csendesesen merem mondani, tehát van izraeli irodalom, de az nem zsidó irodalom, oké? Kafka egy németül író ember, aki prágai, nincs német identitása, semmilyen identitása nincsen, és ezt eléggé nehezményezik. A válság abból van, hogy nem lehet identitás nélkül élni. Az az igazi

probléma, hogy például melyik Magyarországnak kell megfelelned, és melyik Romániának.

■ *De azt is fontos tudni azért, hogy ez a kisebbség végül is melyik többségtől kap kulturálisan többet, és melyiket fogadja el.*

▼ Várjál már. Miért nem jó az, hogy kettőtől lehet kapni?

■ *Hát ez nagyon jó, csak az egyik ennek nem nagyon örül.*

▼ Minket magyarországi magyarokat ebben az ügyben nem kell megkérdezni, mert nem tudunk románul.

■ *Az erdélyi magyarok nagyon jól tudják, hogy ha ennek van valami előnye, akkor pontosan ez.*

▼ El lehet kezdeni röhögni azokon az embereken, mint én, akik azt képzelik, hogy Erdélyben csak magyarok élnek, és vannak ilyen figurák jobbra-balra, akikről nem is tudjuk, milyen nyelven beszélnek, valamilyen furcsa nyelven beszélnek. Komolyra fordítva a szót, az erdélyi magyarság vagy a felvidéki esetében van egy nagyon fontos dolog, ez a közvetítettség, a közvetítettség tapasztalata vagy a közvetlenség tapasztalata. Azoknak az embereknek, akik egy nyelven élnek, ezt nehéz megérteniük. Aki több nyelven él, az egy sztereó világban él, tehát azt kell mondanom, sokkal gazdagabb az identitáselképzelése, mint a mai magyaroké. Azt mondta nekem egyszer az egyik barátom, hogy ő annyira szeret Kolozsváron lenni, mert ott otthon érzi magát. Hát, mondtam, ez érdekes. Azt mondja, miért. Nekem például biztos, hogy soha nem otthonosabb, megyek az utcán, és nem tudom, kihez merjek szólni, mert vagy engedékenyen hajlandók megérteni, vagy nem. Kolozsváron nem tudok vizsgálatot végezni minden szemből jövő emberről, hogy na, te most magyar vagy, vagy román. Be kell látnunk, hogy

ez tébollyal azonos. Ha nem beszéled egy városnak a nyelvét, akkor ott idegen vagy. A magyarországi magyarok nekem ne akarjanak olyan nagyon otthon lenni Kolozsváron. Ja, vagy épp ezért akarnak az általuk elképzelt Székelyföldön tartózkodni, mert ott nem bukunk le.

■ *Az én apám, aki mellett föl kellett állni, amikor a magyar Himnusz szólt a tévében, azt mondta, azért kell minél több nyelvet beszélni, mert annyi ember lehetsz, ahány nyelvet tudsz. Ez megint egy rohadt nagy ellentmondás.*

▼ Egy dolog megtanulni egy nyelven, és egy dolog úgy élni, hogy tudod azt, valaki a melletted levő házban egy másik nyelven beszél. Ez két tökéletesen eltérő dolog. Nagyon sok ember Budapesten megtanul sok nyelven, de ennek köze nincs ahhoz, hogy Magyarország az a hely, ahol csak magyarul beszélnek. Aki Berlinben él, és egy minimális józan esze van, az tudja, hogy Berlin nem az a hely, ahol az emberek németül beszélnek, hanem az a hely, ahol németül beszélnek és törökül, meg most már oroszul is; Berlinben három orosz rádió van. Tehát Berlin többnyelvű város. Azok az oroszok már nem fognak onnan elmenni.

■ *Péter, írsz a Vérző Magyarország című antológiáról, amit, ha jól emlékszem, Kosztolányi állított össze. 1920-ban vagy '21-ben jelent meg, és azt is megállapítod, sikerült olyan antológiát összeraknia, amiben nincsenek irredenta írások.*

▼ Miközben ezt szerkesztette, ezekben az években elég nagy hülyeségeket írt, illetve a legszomorúbb és legszégyenletesebb szövegeit. Senki nem ajánlanám, hogy ettől ne szeresse ugyanúgy Kosztolányi Dezsőt, mint, mondjuk, speciel én. Ráadásul Kosztolányi elég világosan rendbe tette a dolgokat az én normáim szerint az *Aranysárkányban*. Kosztolányi traumatizált állapotban csinált valami badarságot, és elég korrekteen helyrehozta pár évvel később.

● A traumatizáltsága oka az volt, hogy...

▼ ...elvesztette a szülővárosát, igen. És még nem volt begyakorolva, azért volt fontos antológia énnekem, mert a magyarok még nem gyakorolták be, hogy őnekik van ez a fájdalomuk. Tehát még nem tudták, hogyan kell ezt jól begyakorlotan előadni, hogy micsoda szörnyű helyzetben vagyunk mi, tényleg szörnyű helyzetben voltak. Jelzem, nem voltak olyan szörnyű helyzetben, mint azok, akik a határnak ezen az oldalán maradtak, csendesen mondanám, de ez Magyarországon soha senkit nem érdekelt, ezt ne felejtsek el.

■ *Igazából senki nem beszél arról, hogy mit szenvedtek azok az emberek, akik elszakadtak, akiket elszakítottak, mi történt ezekkel a közösségekkel, akiket elszakítottak, csak arról, amit a megmaradt Csonka-Magyarország érez.*

▼ Ebben az ügyben mérhetetlen öröme ad okot két kortárs regény, Tompa Andreának és Vida Gábornak a könyve. Mind a kettőben az a világ van benne, amit a magyarok nem nagyon kívántak. Szerintem azért nem akartak erről tudni, mert iszonyatosan szégyellték. Nem tudok mást mondani, 1919-ben a magyar elit totális csődöt mondott; erre nincs jobb szó, százszázalékos csődöt mondott. Nem tudott mit kezdeni semmivel, egyáltalán nem. '18 és '20 között a Kolozsvár–Budapest távolság 400 kilométerről 4000-re nőtt. Eltűnt az anyaország, eltűnt minden, és ennek a beláthatatlan, sodró erejű rettenetében Budapest úgy csinált, mintha értené, de valójában saját magával volt elfoglalva. A magyarok csak a saját panaszukkal voltak elfoglalva. A magyar középosztály e tekintetben önzően viselkedett, Kosztolányi *Égi jogász* című novellája effektív erről szól.

■ *Péter, így a beszélgetés vége felé lesz egy inkorrekt kérdésem. Eldöntöttem, hogy ezt megkérdézem tőled: miért írtad meg ezt a könyvet? Amikor levonatban*

olvastam, sok mindenkivel beszélgettem, rettenetesen sok mindenkinek ajánlottam, és nagyon-nagyon fontosnak tartom, szerintem ennek a könyvnek az élete nagyon hosszú lesz, rengeteg vitát fog még provokálni. Te nagyon sokszor nyúlsz olyan dolgokba, amiket az ember nem vár, és most ez szerintem megint egy telitalálat, jól belenyúltál.

▼ Két válaszom van rá, ami összefügg. Az egyik, hogy 2014-ben leszek hatvanéves, és egész életemben egyetlenegy dologra vigyáztam, hogy úgy élhessem az egyetlenem az életemet, hogy senki soha ne szóljon bele abba, hogy mit írok. Ezt nem olyan könnyű ám csinálni. Ennek az az ára, hogy ne legyen szakmád. Esztétának lenni az nem is szakma. Angolra nem lehet lefordítani. Ilyen szó nincs angolul. Az esztétika szó angolul szépségszalón. Azt gondolják, ott dolgozol. Inkább a kuplerájnak a metaforája. Nincs. Az esztétika tanészék mérhetetlen szabadságot adott nekem. Ha az embernek van egy rendes szakmája, például irodalomtörténész, tartozik egy közösséghez, és az gyötör téged; de engem nem gyötört senki, mert nincs szakmám, és ez azt jelentette, hogy mehettem a fejem után. És azt gondoltam, már megint a szocializmus van itt a kellős közepén a dolognak. Tulajdonképpen ez arról szól, hogy emberek hogyan viselkedtek a szocializmus idején. Mondd csak, mi lesz az indiszkrét kérdésed?

■ *Nagyon akarsz te szabadulni ettől.*

● Annyira kíváncsi vagyok.

■ *Meg akarom kérdezni tőled, hogy mi a véleményed a székely autonómiatörekvésekről, pontosabban ennek a hogyanjáról mi a véleményed. Tehát hogy így kell-e ezt csinálni?*

▼ Erre természetesen nem tudok válaszolni. Tökéletesen inkompetens vagyok.

● *Véleményed biztos van róla.*

▼ A nagyapám mindig azt kérdezte a nagyanyámtól: Erről mi a véleménye, kedves Emma? Óvatos duhaj volt, hosszú házasság, nagyon szerettek egymást, gondolta magában, sorsdöntő kérdésnél jobb a békesség. Kérdezhetném, kedves Jóska, hogy erről mi a véleményed, de ezt nem teszem. Rettenetesen mulattat, hogy Magyarországon senki nem ért ebből egy büdös szót sem, de véleménye van. Az nagyon mulattat engem, hogy Bajnai Gordon is egyetért ezzel, ez nagyon tetszik nekem, mert ha valaki megkérdezné tőle, hogy hol van az a dolog, amivel ő egyetért, akkor nyilván elég nagy szarban lenne, mert lövése sincs róla, de ettől függetlenül nagyon örülök neki, mert még mindig kisebb baj, mint ha nem értene vele egyet. Ugyanolyan vicces, mint aki nem ért egyet. Én ezt a dolgot úgy látom, hogy pimaszul fejezzem ki magam, mint egy állatorvosi esetét annak, amiről írok, tehát így bánni ezzel

a dologgal, egyetértünk vele, nem értünk egyet, zsaroljuk őket, vagy nem, egy apróságra azért úgy rá mernék mutatni, hogy például Váraddal mi van, azt nem tudom. Akkor önök lekerülnek az érdeklődés térképéről, és átkerülnek Szlovákiába? A Székelyföldön kívül itt nem volt más semmi? De megint mondom, ez nem azt jelenti, hogy állást mernék ebben foglalni. Egyébként meg volt már autonómia, ha már itt tartunk, pont Sztálintól kapták, Bottoni zseniális című munkájában, *Sztálin a székelyeknél*, ezt nagyon őszintén, szépen megírja.

Azt látom, hogy a magyarok tökhülyék ebben a dologban, amikor Erdélyről van szó, ködfátyol borul az elménkre.

(Elhangzott 2013. november 8-án a Silent kávézóban.)

Szövegeink az események után kullognak

György Péter beszélgetése Szilágyi Aladárral

SZILÁGYI ALADÁR (■): *Több munkájában is foglalkozott az emlékezetpolitika, a kulturális emlékezet kérdéseivel. Ilyen volt a 2000-ben megjelent Néma hagyomány, és ilyen a 2005-ben napvilágot látott Kádár köpönyege is. Ezt követően látott hozzá az Erdéllyel foglalkozó könyvéhez. Elmondaná, hogyan született meg az ötlet, hogyan módolta meg a kötetet, menet közben alakult ki, vagy eleve kitervelt munka volt?*

GYÖRGY PÉTER (▼): Mind a két feltételezés igaz. A Néma hagyomány tizenhárom éve jelent meg, akkor még azt lehetett remélni, hogy '56 egy közös hagyomány. Ma már ez az állítás nem igaz. Az kezdett el érdekelni, hogy a kulturális hagyományozódásnak a szerkezete hogyan működik. Azt gondoltam, '56 nagyon jó példa egy elméletnek az illusztrálására, másrészt megkerülhetetlen. Félt volt, hogy ha az új nemzedék nem tartja

magára nézve kötelezőnek, ha nem fog vele úgy bánni, mint '48-cal, ha nem fogadja el örökségként, akkor bármit lehet csinálni ebben az országban. Úgy gondolom, egy nemzeti kulturális közösség – ha ennek a fogalomnak van értelme –, egy történeti közösség nem működhet úgy, hogy a saját múltjával nincs tisztában. Ami a *Kádár köpönyegét* illeti, gyakorlatilag kiderült, hogy a Kádár-rendszer emlékezetből való kiesésének kínos következményei vannak. Már a *Néma hagyományban* is fölmerült, hogy mi van a Kádár-korszakkal, s elkezdtem áttekinteni, hogy utólag mi történt a Kádár-rendszerrel. Az Erdély-könyvemnek is alapkérdése Trianon mellett, hogy mi történt itt a szocializmus ideje alatt. Az viszont láthatólag nem nagyon érdekli a mai Magyarországot, szinte elszántan és dacosan nem. Ezért is kezdtem megírni az Erdéllyel kapcsolatos gondolataimat, véleményemet, s ezek az írások végül kötetté álltak össze. Most írok egy könyvet, az '57 és '70 közötti évekről, arról, miként alakult ki a Kádár-rezsim kulturális intézményrendszere.

■ *Ami a Képzelt Erdélyt illeti, gondolom, maga a témakör is kínálta, hogy egy esszékonstrukció legyen. Ez azért is hasznos, mert az esszének a tanulmányhoz képest megvan a maga nagyobb szabadsága. Ehhez viszont, tekintettel a téma bonyolultságára, a szerzőnek ki kellett alakítania egy sajátos nyelvezetet is, hogy az egész problémakört meg lehessen fogalmazni.*

▼ Váradon – ami, ha akarom Erdély, ha akarom, nem – egy *Erdélyi Riport* című lap szerkesztőségében nekem, aki soha nem éltem Erdélyben, erről beszélni nagyon nehéz. Világosan kell látni: ezt a könyvet egy nem idevaló ember írta, nem idevaló embereknek. Az egy külön ajándék az élettől, ha az idevaló emberek is érdeklődést mutatnak iránta, ez számomra végtelen nagy öröm. Mert az történik, hogy van egy csomó ember – akik közé én is tartozom –, aki ezt a dolgot kívülről nézi, és félő, ugyanott fogunk tartani, mint ahogyan Kazin-

czy megírta 1816-ban: Magyarország nem ismeri Erdélyt.

Ez a könyv egy gondolat kísérlet, egy esszéisztikus kísérlet arra nézve, miként alakult ki az a helyzet, hogy Magyarország ma arra használhatja Erdélyt, amire használja. Ami szerintem teljes félreértés, egy kulturális hagyomány politikai használata, ami engem sok aggodalommal tölt el.

■ *Azt mondta, kívülállóként írta meg, ugyanakkor azt tapasztaltam, sok empátia van önben. Ez azt jelenti, hogy akár egy helyzetről, egy történetről, akár egy személyiségről van szó, nem csak körbejárta, hogy hol, hogyan élt, mire kényszerült, hanem az esszé műfaj azt is lehetővé tette, hogy még érzelmi megnyilvánulásokat is megengedett magának.*

▼ Igen... A könyvnek – többek között terjedelmi okoknál fogva – csupán három „főhőse” van, de jogos kifogás, hogy például Cs. Gyimesi Éva avagy Székely János miért nincs benne, de benne van Szabédi László, Bretter György és Szilágyi Domokos. Van három ember, aki iránt mindig is nagyon komoly empátiát éreztem, miközben, a sors iróniája: Gyimesi Éva volt az egyetlen, akit – szemben a másik hárommal – valamelyest személyesen is ismertem. Három olyan emberről van szó, akinek az életét a kommunizmus determinálta vagy tette tönkre. A három sors közül kettőhöz brutális öngyilkosság fűződik, ami elválaszthatatlan az államszocializmus történetétől. Azért is szenteltem Szabédinak nagyobb teret, mert felpiszkált, amikor láttam, hogy miközben Erdélyben ő egy hős, Magyarországon azt sem tudják, hogy kicsoda. Ez a könyv Magyarországon jelent meg, hadd örvendeztessem meg az olvasóimat azzal, hogy nézzék meg, ki volt ez az ember.

■ *Könyvének olyan a konstrukciója, hogy bizonyos elemek egy-egy fejezetben kapnak helyet, de legalább utalások erejéig vissza-visszatérnek egyebütt is. Érdekes volt számomra, amikor a mű elején az úgyneve-*

zett mitizált tér keretében az emlékhelyeket, illetve a kultuszhelyeket elemzi. Élvezettel olvastam, amikor felvázolta Zebegénynek mint helyszínnek a szinkretizmusát, és a legvégén – ellenpontként – oda tette valóban értékes szakrális térként Pannonhalmát, amivé az napjainkban fejlődött. És megint megtapasztaltam azt a körültekintő felelősségtudatot, ahogy a Makovecz-jelenséget, a Magyarországról végül „kiszorult”, Erdélyben „hazatalált” építész munkásságát tárgyalta.

▼ Konkrétan az történt, hogy a magyar katolikus egyház, Erdő Péter esztergomi bíboros megszakította vele az együttműködést, ami Piliscsában, a Pázmány Péter katolikus egyetem tervezésekor csúcsonyosodott ki. De egyébként arról volt szó, hogy Makovecz Imre templomokat épít, és amikor kiszorult Magyarországról, akkor gyakorlatilag Erdélyben folytatta azt, amit Magyarországon nem folytathatott. Makoveczet lehet abszolút túlértékelni – azért fogalmazok így, mert én nagyon nagyra értékelem –, de azt nem helyeslem, amit a jelenlegi magyar kormányzat csinál, hogy hozott egy törvényt, mely szerint Makovecz Imre összes kulturális épületét le kell védeni, meg kell menteni. Ezzel gyakorlatilag kiveszik az építészet történetéből, és patetikusan afféle szent helyekké nyilvánítják azokat. Ez veszélyes dolog. A másik dolog ugyanilyen kétségbeesítő: ahogyan Makovecznek a vitathatatlan tehetségét – pusztán politikai nézetei miatt – a liberális magyar értelmiség kezeli, azt ostobaságnak tartom. Szerintem Makovecz Kós Károly nagyságrendű téralkotó építőművész volt. Az más kérdés, hogy a Makovecz-házak gyakorlati használhatósága súlyos problémát vet föl. Jellemzően azt kell mondanom, hogy ez nem csak óréa áll, hanem Gaudi épületeire is. Nem funkcionálisak, hanem mint térbeli látomások használhatóak.

■ Hadd térjünk rá Szabédi Lászlóra. Egész, viszonylag rövid életpályáját nyomon követte tragikus haláláig. Az ön szövegéből kiderül, mennyire tehetséges,

felkészült és sokoldalúan művelt ember volt. Viszont 1945-ben, amikor nemcsak ismét kisebbségi helyzetbe került az észak-erdélyi magyarság, hanem néhány év alatt a kommunista rezsim vált Romániában uralkodóvá, próbált valamilyen mentséget találni a maga számára, arra nézvést, hogy kényszerűségből váltott, „a kommunizmus hívének” szegődött. Tényleg mentség számára ez a kényszerhelyzet?

▼ Egy olyan embernek, mint én, akinek soha nem volt revolver szegezve a homlokához, erkölcsi kötelessége, hogy empatikus legyen. '54-ben születtem, az én nemzedékem szerencsés volt, mert soha senki nem fenyegette az életét.

Szabédi karizmatikus ember volt, nemzedékének egy kiemelkedő és tragikus hőse. Azt a kérdést tette föl önmagának, szerintem eléggé kérlelhetetlenül, hogy ha ezt az országot, amelyikben él, a kommunisták fogják vezetni, és a magyar elit nem lesz kommunista, akkor ki fog tárgyalni a románokkal? Ez jogos kérdés. Nem ugyanaz, mint Magyarországon, mert ott nem kellett kommunistának lenni – hogy finoman fejezzem ki magam –, mert mindenki otthon volt. Itt az volt a kérdés, hogy tárgyal-e valaki a román kommunista vezetéssel, s ezt követően fejtette ki hatalmas nyelvészeti, egyetemi tanári munkásságát. Én elolvastam azokat a Szabédi-emlékházban található leveleket, amiket ő írt az egyetemnek. A habitusa tényleg szívszorító: könyörgés, félelem, hogy mindentől kiszorulnak. Amennyire látom, egy örületes manőver volt ebben valamiféle identitás átmentésére, valamiféle univerzális identitás átmentésére. Azt gondolom, sorsa egy olyan tragikus sors, amit ugyanúgy kellene ismernünk, mint a miniszterelnök Telekiét. Ha vannak egy nemzeti kultúrának emblematisztikus élettörténetei, az övék az. Mind a ketten, amikor végső választás elé kerültek, az életükkel fizettek érte.

■ Ami Bretter Györgyöt illeti, ő is egy szinte besorolhatatlan személyiség, jelenség. Úgy mond, ő kom-

munista volt, de ideológiaellenes gondolkodó. Aki – megkockáztatnám az állítást – kidolgozta a saját rendszerét...

▼ Ez már egy másik nemzedék. Az ő eszmélésük korában a hidegháború örökkévaló állapotnak tűnt. Bretter egy évtizeddel azelőtt halt meg, hogy véget ért volna a hidegháborús időszak. Az ő halálakor, 1977-ben senki nem gondolta volna, hogy mi fog történni. Amikor Grósz Károly az MSZMP főtitkáraként bejelentette, hogy létre fogják hozni a többpártrendszert, akkor egyetlen ellenzéki értelmiségi sem volt, aki ne azt hitte volna, hogy ez egy ügyes trükk. Bretter abban a világban élt, ahol kevés kivétellel, szinte mindenki baloldali volt, s ezen túl elment a lehetőségek legszéléig. Az ő nemzedékének az írói kötésig benne álltak a kommunizmusban. Aki nem hajlandó ezt tudomásul venni, az árt a magyar kultúrának, Erdélynek, mert nem lehet letagadni azt, honnan indultunk, kik voltunk.

■ *Bretternek morális dilemmája volt – illetve nem is volt dilemma számára, hiszen tudta, mit kell tennie –, hogy azokban az években vált a legkeményebbé a Ceaușescu-rendszer, ami arra készítette az erdélyi magyarság színe-javát, hogy vállaljon szolidaritást, alakuljon ki a fejlett közösségi érzület bennük. Ugyanakkor egy olyan ember, mint Bretter, aki amellet, hogy önálló egyéniség volt, és az individualitás szabadságát óhajtotta volna saját magának, mégis egy ilyen helyzetbe kerülve habozás nélkül felvállalta a közösségi bajokat.*

▼ Azt remélem, hogy a *Temetés Zsögödön* című esszéje, amit kiválasztottam, éppen erre rímel. Amire maga céloz, hogy a nagy individualista művészt, Jackson Pollockot belecitálta egy kollektív, szakrális közösségi térbe, az nem kevés jelentéssel bír. Tulajdonképpen teljes csapdahelyzet volt, senki nem mondhatta a diktatúra alatt, hogy van külön út, és ebbe a közegségecs útba pedig bele lehetett bolondulni. Ennél nem ismer-

rek semmi rettenetesebbet. Magyarországon mindenki szeretné elfelejteni, hogy 1970-től Kádár és Ceaușescu pont az ellenkező irányba mentek. Erdély akkoriban bolondokháza volt, jártam itt többször '78-'79 táján, barátság okán. Láttam, egy brutálisan más világba cseppentem, miközben Magyarországon már lehetett élni. Azért is vizsgáltam Bretter ürügyén ezt a kort, mert a magyar köztudatban egyszerűen nincs benne.

■ *Kötetéből a legizgalmasabb olvasmány az volt számomra, ahogy Szilágyi Domokossal foglalkozott. A korszak, az egyetemes magyar irodalom egyik legnagyobb költője volt, ehhez kétség nem fér. Amikor '56-ban elkezdték az egyetemistákat faggatni, gyötörni, ő gyenge fizikumú, gyenge pszichikumú ember lévén, megtört. Engem ez a tény nem érdekel annyira, inkább az, hogy – nem véletlenül – eljutott az öngyűlölet állapotáig, ami annyi éven keresztül végigkísérte, és ilyen iszonyú terhet hordozva vetett véget önkézőleg az életének...*

▼ Amit ön mond, azt ennél pontosabban nem lehet megfogalmazni. Szilágyi Domokos egy olyan titokkal élt együtt, ami miatt minden nap meg akart halni. Amikor eldöntöttem, hogy írok róla, beszéltem egy csomó emberrel. Az élettársával, Nagy Máriával, és sokakkal, akik ismerték. És az jött vissza, hogy ebbe örült bele. Borbély Andrásnak van egy doktori értekezése, amit erről írt, az egész besúgó-i rendszerről a kolozsvári egyetemen, *Költészet és totalitarizmus, Szilágyi Domokos* címmel. Egy részét olvastam már. És nagyon egyetértek azzal, ami a Selyem Zsuzsa által szerkesztett, pár éve megjelent kötetben fogalmazódott meg: nem csak afféle pszichológiai tréfálkozás, hogy nem tudjuk valójában, mit jelentett Szilágyi Domokos, hiszen azokat a szövegeket nem ő írta le. Ez nem csak egy rafinált bölcsészvélekedés, ebben sok tapintat van iránta. Egy ilyen iszonyú teherrel ekkora életművet létrehozni valóban példátlan teljesítmény.

■ *Elgondolkoztatott, hogy – ha nem is vonta vissza, amit megfogalmazott – bizonyos mértékű lemondást éreztem ki adott ponton könyvének szövegéből. Ki is írtam magamnak: „A kihívásra nem nagyon van jó válasz, nekem sincs. Szövegeink kulognak az események után.”*

▼ Láthatjuk, hogy mi történik. Gyakorlatilag a mitomán, neoetnicista, történelem utáni elképzelt történelem egyre erősebbnek tűnik, mint a politikai valóság. A magyar történelem is ilyen, miért éppen Erdéllyel tettek volna kivételt? A Trianon utáni Magyarország történelméről pontosan ilyen homályos ismeretekkel rendelkezünk, magyarán: semmilyenel. Az amnézia nevében mindenki egyesül mindenkivel. Ennek a történelemhez, a megtörtént események értelmezhető láncolatához semmi köze.

■ *De azzal számolni kell, hogy a beszélgetésünk elején emlegetett kultikus tereknek, a nagy közösségi*

élményeknek – például Csíksomlyónak – nagy tömeghatásuk van. Ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni.

▼ Szerintem, ha valaki ma győztese ennek, az már rég nem a Fidesz, hanem a Jobbik. Azt senki nem tagadhatja, hogy az a tények nélküli közösségi identitásérzet egy fantasztikus együttes élmény, amit soha nem kaptak meg Magyarországtól. Nem kapták meg attól az országtól, amelyekre fölnéznek, amelyik fontos nekik, amelyekkel szemben kisebbségi érzésük van. Most megkapják a Csíksomlyói Passiót, a Fél-szigeten, egy nem mediális, hanem zenei és testkultúrában. Ezt az erdélyi fiatalokon „levetni” értelmetlen, ezért őket szélsőjobbaldalinak nevezni értelmetlen. Viszont a magyar szélsőjobb habozás nélkül kihasználja, az tény. Hogy ebből mi fog következni, arról sejtelnem sincs.

(Az Erdélyi Riportban 2013 decemberében megjelent beszélgetés alapján)